

Yazar/Author
Coşkun KUMRU*

Makale Başlığı/Article Title

Muhaceretteki Türkistanlıların Sesi: Türkistan Türk Gençler Birliği (TTGB)

The Voice of The Emigrants of Turkestan: Union of The Turkestan Turkish Youth (TTGB)

Öz

Türkiye, Türkistan mücadelesinin önde gelen isimlerinin göç etmesiyle beraber hariçteki Türkler için önemli bir merkez haline gelmiştir. Göçmen Türk liderler kısa zamanda siyasi faaliyetlere girişmiş ve birtakım teşkilatlar kurmaya başlamışlardır. Türkistan Milli Birliği gizli bir teşkilat olduğundan kamuoyuna karşı açık faaliyet gösterebilecek yeni bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda 1927 yılında Türkistan Türk Gençler Birliği kurulmuştur. Böylece Türkistan Milli Birliği'nin açık faaliyet gösteremediği bütün siyasal ve sosyal faaliyetler bu teşkilat üzerinden yapılmaya başlanmıştır. İstanbul'daki Türkistanlıların bu isimde bir teşkilat kurdukları Yeni Türkistan dergisi vasıtasıyla öğrenilmiştir. TTGB, kanuna uygun şekilde tüm yerel kültür teşkilatlarıyla ilmi ve sosyal münasebet tesis etmek istemiştir. Diğer taraftan birliğin kesinlikle siyasetle uğraşmayacağı açıklanmıştır. Türkistan'ın istiklali doğrultusunda çalışmalar yapan teşkilat, muhacir Türklerin her türden maddi ve manevi sıkıntılarına çözüm üretmeye çalışmıştır. TTGB toplumsal hareketin canlanması, Türkistan milli ruhunun yerleşmesi ve bu ruh doğrultusunda milli kadroların yetişmesi noktasında çok büyük hizmetler vermiştir. Birliğin çok sayıda göçmen Türkistanlının yaşamını şekillendirdiği ve Türkiye'nin ilim hayatının gelişimine değerli bir katkı sağladığı çok açıktır. Birliğin faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından her zaman desteklenmiş ve dikkatli şekilde takip edilmiştir. Literatürde Türkistan Türk Gençler Birliği ve faaliyetlerini başlı başına ele alan bir çalışma bulunmadığından çalışmamızda bu hususa ilişkin özgün bir katkı yapmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Türkistan Türk Gençler Birliği, Yeni Türkistan, Mecdeddin Delil.

ABSTRACT

Turkey has become an important center for Turks abroad with the emigration of the leading figures of the Turkestan struggle. Immigrant Turkish leaders entered political activities in a short time and started to establish some organizations. Since the Turkestan National Union is a secret organization, there was a need for a new organization that could operate openly against the public. Due to the need, Union of the Turkestan Turkish Youth was established in 1927. In this way, all political and social activities in which the Turkestan National Union was openly active began to be carried out through this organization. It was learned through Yeni Turkistan magazine that the Turkestanis in İstanbul established an organization with this name. TTGB wanted to establish scientific and social relations with all local cultural organizations in accordance with the law. On the other hand, it was announced that the union would not engage in politics at all. The organization, which works for the independence of Turkestan, has tried to find solutions to all kinds of material and moral problems of the immigrant Turks. TTGB provided great services for the revival of the social movement, the establishment of the Turkestan national spirit, and the training of national cadres in line with this spirit. It is clear that the union has shaped the lives of many immigrant Turkestanis and made a valuable contribution to the development of Turkey's scientific life. The activities of the Union have always been supported and carefully followed by the government of the Republic of Turkey. Since there is no study on the Union of the Turkestan Turkish Youth and its activities in the current literature, it is aimed to make an original contribution to this issue in our study.

Keywords: Turkestan, Union of the Turkestan Turkish Youth, New Turkistan, Mecdeddin Delil.

Extended Abstract

Turkey has become an important center after the migration of important Turkish leaders. Immigrant Turkish leaders engaged in political activities over time and started to establish some organizations. Among these organizations, the Turkestan National Unity organization had to carry out its activities in a secret manner. For this reason, the possibility of the organization to be influential on Turkistani youth in Turkey was low. There was a need for a new institution that could openly operate on behalf of the TMB. The Turkestan Turkish Youth Union (TTGB) emerged as a result of such a search.

In January 1927, a group of Turkistanis agreed on the formation of a society among themselves. On this issue, speeches were made by the youth of Turkey, Turkestan, Azerbaijan, Crimea and Idil-Ural. A committee consisting of Doctor Mecededdin Ahmet Delil, teacher Timur, Ahmet Sekûri, Osman Açıl and Mamur Niyazi Bey was selected for the preparation of the regulations and legal action necessary for the establishment of the society. Since Mamur Niyazi and Osman Açıl Beys left Istanbul due to their excuses, the two remaining members worked under the leadership of Doctor Mecededdin Bey and prepared a 23-item regulation. Since the members of the first administrative committee were determined as seven in the prepared regulation, Yakup Feyzi and Ziya Beys and Zahit and İbrahim Beys were appointed as members of the administration. Accordingly, Chief: Ahmet Sekûri, Clerk: Yakup Feyzi, Treasurer: Timur and the Administration Director were determined as Mecededdin Bey.

Turkestan Turkish Youth Union was founded in September 1927. The union had its own anthem and flag. The organization aimed to deal with scientific and cultural issues and to help students in need. It has been announced that the union came together for an important purpose and struggled for the independence of Turkestan. TTGB worked devotedly to provide all kinds of assistance to Turkistanis and played an important role in explaining the Turkestan struggle to the Turkish public. Especially after the closure of the Yeni Turkistan magazine and the ban on the entry of the Yas Turkistan magazine into the country, the importance of this organization increased even more. Since the TMB could not act openly in public, all political and social activities were carried out through this organization.

The Union has provided serious support to young people from Turkistan who are continuing their education in Turkey. According to the financial records of 1935 and 1936, it is understood that most of the revenues were transferred to Turkistan students as scholarships and travel money. National cadres were trained in Turkish schools for the future independent Turkestan.

TTGB made great efforts in the field of culture with its night courses. With the approval of the Ministry of Education, the Union also established a library with more than two thousand books, which it could obtain from different institutions. The monthly and weekly scientific conferences organized by the TTGB on different subjects on the Turkestan issue are noteworthy. Apart from scientific conferences, TTGB also organized various trips and meetings. Postcards with pictures and maps of Turkestan were printed every year.

At the beginning of 1928, the directors of the Azerbaijan Youth Union and the Turkestan Turkish Youth Union held a meeting in order to establish a common platform in their work. As a result of the meeting, they signed a secret cooperation protocol and formed a federation. In the Federation protocol, it was stated that the interests of Azerbaijan and Turkestan countries were common and both countries were persecuted under Russian rule.

With the Law on Associations enacted in 1938, it was obligatory to change the names of societies bearing the names of regions in the Turkish world. For this reason, TTGB had to change its name. The relations between TMB and TTGB have not been going well in recent years. With the decision taken at the congress in July 1940, an organization called "Turkish Cultural Union" was established. Thus, TTGB expanded its field of work by taking the name of Turkish Cultural Union. The work of the TTGB in Turkey in the 1930s was a serious success. In these years, the only organization that was established by the Turkestan Turks and that could continue its activities without interruption was the TTGB. For this reason, it seriously disturbed the Soviet administration. On the other hand, the activities of the union were carefully followed not only by the relevant circles, but also by the state. The efforts of the TTGB have been a beginning in the training

of young non-communist national cadres for an independent Turkistan in Turkey. This was the essential service the Union rendered to the program of the immigration political struggle. Since there is no study on TTGB and its activities in the current literature, it is aimed to make an original contribution to this issue in our study. In this context, many sources have been used in our study.

Giriş

Türkiye, tarihin en çetin dönemlerinde tüm Dünya Türkleri için adeta bir vatan işlevi görmüştür. Gerek Osmanlı İmparatorluğu devrinde gerekse Cumhuriyet Türkiye'sinde çok farklı nedenlerden ötürü hâricteki Türkler, sığınacak liman olarak Anadolu topraklarını tercih etmişlerdir. Bilhassa 1853-1856 Kırım Harbi ve sonrasında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi önemli kırılma noktaları olması açısından dikkat çekicidir. 20. yüzyıl başlarında 1912-1913 Balkan Harpleri ve 1914-1918 I. Dünya Harbi eski Osmanlı topraklarında yaşayan Türklerin büyük göçleri ile neticelenmiştir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, yoğun bir muhacir dalgasına maruz kalmıştır.

Çarlık Rusyası'nın tarihe karışması ve yerine Sovyetler Birliği'nin kurulması farklı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Sovyet otoriteleri Orta Asya'da millet olarak bir araya gelememiş olan çoğu Türk olmakla birlikte büyük Müslüman yığınlarıyla karşılaştı. Sovyetler başlangıçta toprağın eski yönetim biçimini korumakla yetindiler. Buhara ve Hive Hanlıklarının feodal rejimi düştüğünde bu ülkelerin toprakları halk cumhuriyetleri biçimine sokuldu. Harezmi Şubat 1920'de, Buhara ise Ekim 1920'de iktidarları ellerinde bulduran Ceditçiler vasıtasıyla yeni rejime bağlandılar. 1923'te Kızıl Ordu'nun desteğiyle yerli komünistler Ceditçileri iktidardan uzaklaştırdılar. İktidar sahipleri her iki ülkeyi "Buhara ve Harezmi Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" haline soktular. Eski "Stepler Genel Hükümeti", Nisan 1924'te Kazak Otonom Cumhuriyeti adını alacak olan "Kırgızistan Otonom Cumhuriyeti" şekline girdi. Diğer taraftan eski "Türkistan Genel Hükümeti" de adını değiştirerek "Türkistan Otonom Cumhuriyeti"ne dönüştü (Bennigsen, C. Quelquejay, 1994: 184-185).

Moskova Hükümeti, yönetim bölgelerini 1924'teki Rus idari reformu ile yeniden şekillendirdi. Hükümetin çalışmaları Ekim 1924'te tamamlandığında Türkistan, Rusya'ya bağlı olarak altı idarî yapılanmaya bölündü. Böylece Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan Cumhuriyeti ve Karakalpak Otonom Bölgesi ortaya çıktı. Yeni cumhuriyetlerin kurulması kabul edildikten sonra tesis edilen "Merkezi Toprak Komitesi" Türk Cumhuriyetlerinin sınırlarını tespit için çalışma yaptı (Yalçınkaya, 1997: 395-396).

Türkistan tarihinde ilk defa olarak kavim isimleri taşıyan, Sovyet terminolojisinde milletler olarak tanımlanan Sovyet karakterli devlet yapıları ortaya çıkmıştı. Bunlar Sovyet felsefesinde "Sosyalist millî müstakil devletler" idi. Bu oluşumlar devlet şeklinde görünmekle beraber Türkistan millî özellikleri aleyhine faaliyet gösteriyorlardı (Hayit, 1987: 137). 1924'ün sonuna kadar Sovyetler bütün milliyetçilik hareketlerini ezdi. Birleşik bir Orta Asya'nın yerine küçük millî cumhuriyetlerin tesisi, Müslümanların kendi kaderini tayin etme hakkının Sovyet usulü çözümü idi (Rahman, 1983: 149).

Sovyetler Birliği'nin kuruluş sürecinde Sovyet yönetimine karşı bağımsızlık mücadelesi veren millî kadrolar ülkelerini terk etmekle karşı karşıya kaldılar. Azerbaycanlı, Kırmımlı, İdil-Uralı ve Türkistanlı pek çok lider, rotasını Türkiye'ye doğru çevirdi. Avrupa'ya giden bazı Türk liderleri ise Türkiye Cumhuriyeti tarafından davet edildi. 1920'li yılların ortalarına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti, Dış Türk mülteci liderleri tarafından kurulan teşkilat ve faaliyetlerin önemli bir merkezi haline geldi. Mülteci liderlerinin temel gayesi Sovyetlere karşı Türkiye merkezli yürüttükleri siyasetin sonucunda kendi ülkelerinin bağımsızlığına giden yolu açmaktı.

Sovyet ihtilali sonrasında Türkiye'ye ilk olarak gelen liderlerden biri Azerbaycan'ın büyük önderi Mehmet Emin Resulzâde oldu. Kırım mücadelesinin önderlerinden Cafer Seydahmet Kırımer 1920'lerin başlarında Türkiye'ye gelen bir diğer mülteci liderdi. Kafkasyalı liderlerden Said Şamil ve Sultan Kılıç Girey ise Kuzey Kafkasya'daki isyan hareketleri muvaffak olamayınca rotalarını Türkiye'ye çevirmişlerdi. Türkistanlı liderlerden Osman Kocaoğlu, Afganistan'da yürütülen mücadelenin sonuçsuz kalması üzerine 1924'te Türkiye'ye gelerek İstanbul'a yerleşmişti. Azerbaycan istiklâl mücadelesinin önemli isimlerinden olan Mirza Bala Mehmedzâde de 1927'de Türkiye'ye gelerek mülteci liderler kervanına katılmıştı. Mülteci liderlerin rotalarını Türkiye'ye çevirmelerinin önemli bir nedeni de Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinden kendilerine gelen davet idi. Bu uygulama sonucunda Türkistan Azadlık Cemiyeti başkanı Zeki Velidi Togan, İdil-Ural hareketi liderleri Ayaz İshaki ve Fuat Toktar, Kazanlı siyaset adamları Sadri Maksudi Arsal ve Abdullah Battal Taymas buldukları ülkelerden ayrılarak 1925 yılı içerisinde Türkiye'ye geldiler (Andican, 2003: 291-292). Bu göçmen liderler arasında Mehmed Emin Resulzâde, Zeki Velidi Togan, Osman Kocaoğlu, Ayaz İshaki, Said Şamil ve Cafer Seydahmet Kırımer gibi isimler diğer liderlerin aksine siyasi faaliyetlere yoğun bir mesai ayırmış ve teşkilatlanma çalışmalarına başlamışlardı.

Osman Kocaoğlu ve Zeki Velidi Togan gibi Türkistan hareketinin önemli isimlerinin Türkiye'de bulunması Türkistan Azadlık Cemiyeti'nin ağırlık merkezini de Türkiye'ye kaydırmıştı. 1927'de Türkistan Azadlık Cemiyetinin ilk kongresinde cemiyetin ismi "Türkistan Millî Birliği (TMB)" olarak değiştirildi. Millî Birliğin başına Zeki Velidi Togan, Avrupa mümessilliğine ise Mustafa Çokayoğlu getirildi (Togan, 1981: 484). Şüphesiz ki Çokayoğlu'nun bu hareketin lider kadrosunda yer alması uluslararası arenadaki girişimler ve tanınırlık noktasında kayda değer bir katkı sağlayacaktı. Sürgündeki TMB'nin amacı, "Türkistan'ı Rus proleteriyasından ve/veya Rus hegemonyasından kurtarmak ve özgür bir millî Türkistan devletinin kurulması" idi. Türkistan siyasi platformuna göre Türkistanlılar arasında hâlâ birlik eksikliği vardı. Bu sebepten muhacirler için birlik sağlamak birincil hedef olarak belirlenmişti (Karasar, 2016: 182). Tam bağımsız ve demokratik bir Türkistan gayesiyle yola çıkan TMB, Sovyetlere karşı başta Birleşmiş Milletler olmak üzere çeşitli kurumlarla ve ülkelerle iş birliğinin yapılabileceğini vurguluyordu. Togan'ın ifadesiyle evvelce tek bir ülke olan Türkistan'ın Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan şeklinde beş ayrı cumhuriyete ayrılması karşısında net bir duruş sergileniyor ve Türkistan tabirinin ehemmiyeti vurgulanıyordu (Togan, 1999: 481). Bu hedeflerin istiklal temeline dayanacağı kati surette aşıkardı.

TMB ikinci kongresinden sonra 1927 yılının haziran ayında İstanbul'da "Yeni Türkistan" ismiyle aylık siyasi, edebi ve ilmi bir mecmua neşretmeye başladı. İmtiyaz sahibinin Osman Kocaoğlu, editörünün Zeki Velidi Togan olduğu mecmua, TMB'nin yayın organı durumundaydı. Fakat TMB gizli bir teşkilat olduğu için derginin kapağına kimin yayın organı olduğuna yönelik bir açıklama yapılmamıştı. Derginin temel gayesi "muhaceretteki Türkistanlıların birliğini temin etmek, Türk dünyasının kültürel birliği yolunda faaliyette bulunmak, Sovyet sömürü düzenine karşı mücadele yürütmek ve dünyanın çeşitli noktalarında yaşayan ve Türkçe okuyup anlayabilen insanlara Türkistan'ın durumu, Türkistanlıların dilekleri ve düşünceleri konularında haberler vermek" olarak ifade edildi (Yeni Türkistan, 1927: Sayı: 1, 1).

Yeni Türkistan'ın yayın hayatına başlamasıyla birlikte hariçteki Türkistan mücadelesi önemli bir ivme kazanmıştı. Yeni Türkistan aracılığıyla TMB, Türkistan mücadelesinin dünya kamuoyunda duyurulması, hariçteki Türkistanlıların örgütlenmesi ve Türkistanlı gençlerin yetiştirilmesi gibi hedeflerini gerçekleştirmek imkanını bulmuş oluyordu. Diğer taraftan mecmuanın yayınlanması

Ruslar'ı ciddi bir telaşa düşürmüştü. “Yeni Türkistan ve Ruslar” başlıklı baş makalede Ruslar'ın bu gibi mecmuaları valilere ve Çeka¹ başkanlarına gösterdikleri, onların da mecmuayı güvenilir bildikleri tercümanlara tercüme ettirdiklerine vurgu yapıyordu. Belirtildiğine göre birinin elinde söz konusu mecmua görüldüğünde o kişi hapis ve işkenceye maruz kalıyordu (Yeni Türkistan ve Ruslar, 2005: 122).

TMB, gizli bir teşkilat olması hasebiyle çalışmalarını kamuoyuna açık bir şekilde yapma imkanını bulamamıştı. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti devleti siyasi nitelikteki faaliyet ve girişimlere karşı hassas olmakla beraber izin konusunda oldukça katı bir tutum sergiliyordu. Faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmek zorunda olan bir teşkilatın Türkiye’de meskûn Türkistanlılar ve özellikle de gençler üzerinde tesirli olma ihtimali azdı. Bu nedenle TMB adına kamuoyuna karşı açık faaliyet gösterebilecek yeni bir kuruluşa ihtiyaç bulunmaktaydı. Türkistan Türk Gençler Birliği (TTGB) böyle bir arayışın sonunda ortaya çıktı (Andican, 2003: 308).

1. Türkistan Türk Gençler Birliği (TTGB)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri

7 Ocak 1927’de Türkistanlılar, İstanbul Babıâli caddesinde Türk Talebe Teâli ve Teavün Cemiyeti binasında hazır bulunan çay ziyafetinde kendi aralarında bir cemiyetin kurulması noktasında iradelerini ortaya koydular. Bu hususa ilişkin Türk dünyasının muhtelif bölgelerinden gelen temsilciler tarafından konuşmalar yapıldı.² Cemiyetin teşkili için gerekli nizamnâmenin ve kanuni muamelelerin hazırlanması için Doktor Meceddin Ahmet Delil, Ahmet Sekûri, Osman Açıl, muallim Timur ve Mamur Niyazi Beylerden oluşan bir müteşebbis heyet seçildi. Mamur Niyazi ve Osman Açıl Beyler mazeretleri nedeniyle İstanbul’dan ayrıldıkları için kalan iki âzâ, Meceddin Bey’in riyaseti altında çalışarak 23 maddeden oluşan bir nizamnâme kaleme aldılar. Nizamnâmede ilk idare heyeti âzâsı yedi kişi olarak tespit edildiği için Yakup Feyzi ve Ziya Beyler ile Zahit ve İbrahim Beyler idare âzâlığına alındılar. Buna göre Reis: Ahmet Sekûri, Kâtip: Yakup Feyzi, Veznedar: Timur ve İdare müdürü de Meceddin Bey olarak belirlendi (Baysun, 1945: 192).

Heyet çalışmalarını bitirdiğinde 23 maddelik nizamnâme ve idare heyeti, Türkiye Cumhuriyeti makamlarınca tasdik edildi ve böylece 29 Eylül 1927 tarihinde Türkistan Türk Gençler Birliği (TTGB) fiilen kurulmuş oldu (Yaş Türkistan, 1933: Sayı 45, 6; Andican, 2003: 308; Baysun, 1945: 192). Babıâli’de Gümüşhane sokağında resmî merasimle açılış yapıldı (Togan, 1981: 485). Birliğin kendine mahsus bir marşı ve bayrağı bulunmaktaydı. 1929’dan itibaren marşlar TTGB’nin yıllık bayramında okunuyordu. 1927 yılında Berlin’de Mustafa Çokay, Tahir Çağatay ve Meceddin Delil gibi önemli isimlerin bulunduğu bir toplantıda Türkistan Millî Bayrağına yeni bir biçim verildi. Bu bayrak Timurluların kıvılcı rengi ile Türkistan Cumhuriyetinin gök mavisi renginden müteşekkil bir zemin üzerine ay ve yıldızdan oluşuyordu (Köseoğlu, 2020: 104).

İstanbul’daki Türkistanlıların bu isim altında bir teşkilat kurduklarını çoğu Türkistanlı, Türkistan milli bayrağını Türkistan dışında ilk defa yükselten ve İstanbul’da neşredilen Yeni Türkistan’da 1927 yılı Ekim-Kasım aylarında (Sayı 5-6) basılan yazıyı okuyarak öğrenmişlerdi. Buna göre birlik, kanuna uygun şekilde tüm yerel kültür teşkilatlarıyla ilmi ve sosyal münasebet tesis edebilecekti. Diğer taraftan birliğin kesinlikle siyasetle uğraşmayacağı açıklanıyordu. 8. maddede nitelikleri uygun olan her Türkistanlı Türk’ün birliğe âzâ yazılabileceği, buna karşın Türkistanlı

¹ SSCB’nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatı.

² Zeki Velidi Togan’ın belirttiğine göre toplantıda kendisinin dışında Mehmet Emin Resulzâde, Osman Hoca (Kocaoğlu), Türk Ocağından İzzet Rıza Bey ve Türkistanlı birçok talebe söz alıp konuşmuştu (Togan, 1981: 485).

olmayan Türklerin ancak fahri üye olabilecekleri belirtilmişti (Yeni Türkistan, 1927, Sayı 5-6, 48-49).

Yeni Türkistan Dergisi İstanbul'da Türkistanlı gençler tarafından sadece ilmi ve kültürel meselelerle uğraşacak, ihtiyaç sahibi gençlere ve öğrencilere yardım edecek Türkistan Türk Gençler Birliği isminde bir teşkilat kurulduğunu haber vermek suretiyle bu teşkilatın tüzüğünü basarak dağıtmıştır. Tüzüğün ikinci maddesinde birliğin maksadı ve gayesi “Türkistan Türk gençliğinin milli kültür itibarıyla yükselmesini ve bilimle donanmasını gerçekleştirmek, üyeleri arasında yardıma muhtaç olanlara manevi ve maddi yardım sağlamaktan ibarettir” şeklinde ifade edilmiştir (Yaş Türkistan, 1933: Sayı 45, 6).

TTGB'nin nizamnâmesinden anlaşıldığı üzere Türkistanlı liderler, milli kadrolara olan ihtiyacı fark etmişler ve cemiyetin bel kemiğini Türkistanlıların teşkil ettiği gerçeğinden hareketle cemiyet âzâlığı hususunda katı bir politika benimsemişlerdir. Cemiyetin uzun ömürlü olmasını isteyen yönetim, bilhassa nizamnâmede yer verdiği siyasetten uzak kalınmasına dair maddeyle sadece Türkistan davasıyla ilgileneceğini ortaya koymuş ve tarafsız bir çizgide bulunduğunu bildirmiştir. Bu hususlardan hareketle söz konusu nizamnâmenin titiz bir planlama sonucunda hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Osman Kocaoğlu Bey'in TTGB'nin kuruluş yıldönümü münasebetiyle İstanbul'da yaptığı konuşmasında, birliğin önemli bir amaç etrafında bir araya geldiği ve Türkistan'ın istiklali yolunda mücadele ettiği beyan edilmiştir. Diğer taraftan TTGB'nin Türkistan kültürünün muhafazası misyonunun da altı çizilmiştir (Yeni Türkistan, 1928: Sayı 14-15, 9-12).

Resmi kuruluş tarihine kadar Meceddin Bey'in hususi odasında çalışan idare heyeti, bundan böyle Türkistan Mecmuasının Babıâli Gümüşhane sokağındaki 3 numaralı idarehanesinden temin edilen bir odada çalışmaya başladı. Tasdik edilmiş olan nizamnâme basılarak yurttaşlara dağıtıldı. Kayıtları yapılan âzâlar ile 2 Aralık 1927'de yapılan ilk kongre, yürürlükte olan nizamnâmenin genişletilmesine karar vermiş ve idare heyeti âzâlarını yeniden seçmişti. Umumi Heyet tarafından seçilen bu idare heyeti, aralarında iş bölümü yaparak çalışmaya başladı. Buna göre Reis: Meceddin Delil, Kâtip: Ziya, İdare müdürü: Zahit, Veznedar: Yakup Feyzi, Âzâlar: Abdülkadir, Timur ve Yahya Bey olarak belirlendi (Baysun, 1945: 193).

1 Haziran 1928'de toplanan ikinci kongrede TTGB İdare Heyetinin hazırladığı 58 maddelik nizamnâme kabul edilerek hükümetin tasdikine sunulmasına karar verildi. 17 Haziran 1932'de yapılan yıllık kongrede artık vazifesine devam edemeyeceğine dair gerekçe bildiren Meceddin Bey'in yerine Doktor Salih Bey seçildi. 25 Ağustos 1933 yılında yapılan kongrede başa geçen Nureddin Bey'den sonra 8 Aralık 1935 yılı kongresinde de Ahmetcan İbrahim Okay Bey reisliği devraldı (Baysun, 1945: 193).

TTGB, Sultanahmet civarında Mehmetpaşa yokuşu 40 numaralı (eski Buhara Özbekler tekkesi) binanın³ çalışmaları için uygun bir merkez olabileceğine karar verdi. Fakat binanın tahsisine dair özel bir izin gerektiği için yetkililer doğrudan Ankara'ya bir talep yazısı göndererek Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e müracaat ettiler. Başvekalet müsteşarı namına, Emrullah imzasıyla gönderilen 12 Ekim 1929 tarihli cevap yazısında talebin Atatürk'ün doğrudan direktifiyle olumlu sonuçlandığı bildiriliyordu:

Reisicumhur Hazretlerine takdim ettiğiniz istidanameye cevaptır.

³ Buhara Emiri'nin Kuşbeyi tarafından yaptırılan tekke Osmanlı'nın son dönemlerine kadar Türkistanlı hacılar ve tüccarlar için hizmet vermiştir. Buhara Tekkesi 1920'li yıllardan itibaren Türkiye'ye okumak amacıyla gelen öğrencilere ev sahipliği yapmıştır.

Sultanahmet civarında Mehmet Paşa yokuşunda Türkistanlılar tekkesi binasında Şeyhin ikamet ettiği kısımdan maadasının Maarif vekaletinin nezareti ve Türk Ocakları Merkez Heyetinin idaresi altında olmak üzere, İstanbul'a tahsil için gelen hariç Türk memleketleri talebesinin ikametine tahsis ve terki için Evkaf umum müdürlüğünden İstanbul evkaf müdürlüğüne yazıldığı mezkur umum müdürlükten bildirilmekle tebliğ olunur efendim. (Andican, 2003: 310).

Bu girişim, Atatürk'ün iradesiyle TTGB'ye bir merkez sağlanmasıyla faydalı bir sonuç doğurmuştu. İlaveten söz konusu gelişme Cumhurbaşkanının hususi alakasını göstermesi bakımından da dikkat çekiciydi.

İstanbul'da TTGB'nin kuruluşunun 3. senesine binaen yapılan kutlamalara daha önceki organizasyonların aksine kadınlar da davet edildi. Açılış hitâbı, TTGB lideri ve Yeni Türkistan dergisinin müdür ve yazarı Mecdeddin Bey tarafından yapıldı. Daha sonra Yeni Türkistan adına derginin ilk imtiyaz sahibi Osman Kocaoğlu Bey sözü aldı. Osman Bey konuşmasında “Kızılların tarihi tahrip ederek sahte bir tarih vücuda getirmek istediklerine” değindi. Hitâbını “milliyetperver gençliği methederek ve onların, tarihine hizmet ettiklerini” söyleyerek bitirdi. Sonrasında Azerbaycan Muallim ve Talebe birliği adına Ahmet Caferoğlu Bey, Türkiye'de yaşayan milliyetçi Türk gençliğine ithafen konuşma yapmak üzere söz aldı. Son olarak Almanya'daki Türkistanlılar nâmına Ahmet Naim Bey, Almanya'dan göç eden Türkistanlı gençlerin tarihlerini anlatan bir konuşma yaptı (Yeni Türkistan, 1930: Sayı 29, 20-22).

TTGB, Türkistanlılara her türlü yardımın yapılması noktasında özveriyle çalışmış, Türkistan mücadelesinin Türk kamuoyuna anlatılması noktasında önemli bir işlev görmüştü. Bilhassa Yeni Türkistan mecmuasının kapatılması ve Yaş Türkistan dergisinin ülkeye girişinin yasaklanmasından sonra bu teşkilatın önemi daha da arttı. TMB kamuoyunda açık bir faaliyet gösteremeyince bütün siyasal ve sosyal faaliyetler bu teşkilat üzerinden yapıldı. Birliğin ilk başkanı Dr. Mecdeddin Delil daha sonra TMB genel sekreteri olmuştu. Bir sonraki başkan Dr. Salih İsmail Erkinkol ve 1935 yılında başkanlığa seçilen Dr. Ahmetcan İbrahim Okay aynı zamanda TMB merkez komitesi üyesi olmuşlardı. Bu sebepten TMB yöneticileri, teşkilat ile birliğin sorun yaratacak şekilde fazlasıyla iç içe girdiğini düşünerek TTGB'yi Türkistan İctimai Milli Ocağı haline dönüştürme yönünde bir çalışma yapmışlar fakat yasal engeller nedeniyle bunda muvaffak olamamışlardı (Andican, 2003: 392).

Rus istilâsına tahammül edemeyerek vatanları dışında yaşamak zorunda kalan Türkistanlılardan Türkiye'ye iltica edenlere mütevazı bir surette maddi ve manevi yardımlarda bulunan TTGB bilhassa Türkistanlı gençlerin tahsil ve terbiyeleri meselelerinde sıkı bir surette çalıştı. Birlik, Türkiye'de tahsilini yürütmekte olan Türkistanlı gençlere ciddi bir destek sağladı. 1935 ve 1936 yıllarına ait mali kayıtlara göre elde edilen gelirlerin büyük bir kısmının Türkistanlı öğrencilere burs, iaşe ve yol parası olarak aktarıldığı anlaşılmaktadır. 1935 yılı içinde yapılan 440 TL harcamanın 288 lirası, 1936 yılında yapılan 682 TL harcamanın 394 lirası Türkistanlı öğrencilere verilmişti (Andican, 2003: 396). Türkistanlı öğrencilerin yüksek öğrenimlerini Cumhuriyet Türkiye'sinde alması, geleceğin bağımsız Türkistanı için milli kadrolar yetiştirmek adına yapılıyordu (Karasar, 2016: 196).

TTGB, açtığı gece kursları ile kültür sahasında büyük gayretler gösterdi. Maarif Vekâletinin tasvibiyle Devlet Matbaasından ve Türk Ocakları neşriyatından temin edebildiği kitaplar ile iki binden fazla kitaba sahip bir de kütüphane vücuda getirdi (Baysun, 1945: 193). TTGB'nin Türkistan meselesi temelinde muhtelif konularda düzenlediği aylık ve haftalık ilmî konferanslar dikkat çekiciydi. Birliğin düzenlediği toplantı ve konferanslar ilgili çevrelerde ciddi bir yankı uyandırmıştı. 1940 yılına kadar Osman Kocaoğlu, Muharrem Feyzi Togay, Cafer Seydahmet

Kırimer, Abdullah Zihni Soysal, Dr. İbrahim Yarkın gibi Türk lider ve uzmanları tarafından çok sayıda konferans verildi. 1936-1940 yılları arasında verilen konferanslardan 7 tanesi sonraki yıllarda broşür olarak TTGB tarafından bastırılarak dağıtıldı (Andican, 2003: 396-397). Ahmetcan İbrahim Okay tarafından İstanbul'daki TTGB'de "Büyük Temir" konulu konferans kitap halinde basıldı (Yaş Türkistan, 1936, Sayı 82, Dış Kapak). İstanbul Birlik salonunda TTGB'den Ahmet Bey'in "İdeoloji ve İdeolojinin Fert ve Cemiyet Hayatındaki Etkisi" konusunda verdiği konferans 31 sayfalık kitap halinde neşredildi (Yaş Türkistan, 1937: Sayı 88, Dış Kapak).

TTGB ilmi konferanslar dışında çeşitli geceler, geziler ve toplantılar da düzenliyordu. Her sene Türkistan adıyla takvim çıkarılmakta, Türkistan resimleri ve haritası bulunan kartpostallar bastırılmaktaydı. Diğer taraftan "Türkistan'dan estelikler" (anılar) adıyla bir albüm de çıkarılmıştı (Andican, 2003: 396).

1933 yılında Dr. Salih Erkinkol'un çabalarıyla I. Dünya Savaşı'nda Çukurova bölgesinde düşmana karşı mücadele eden Türkistanlılar anısına Tarsus'ta bir şehitlik abidesi yaptırıldı.⁴ Mekke'de hac görevini yapan bir grup Türkistanlının Kurtuluş savaşına katılma hikayesi, Türkiye Türkleri ve Türkistanlılar arasındaki ilişkiler noktasında önemli bir hadise olmuştu.⁵ Bu dönemde yapılan bir diğer çalışma da Adana, Tarsus, Ceyhan ve Mersin gibi bölgelerde yaşayan Türkistanlıların TTGB üyesi yapılmış olmalarıydı.⁶ (Andican, 2003: 393). Birlik, bölgede meskûn Türkistanlılarla yoğun bir ilişki kurarak Türkistan mücadelesine katkı veriyordu. Diğer taraftan Çukurova, Osmanlı döneminden itibaren muhacir Türkistanlıların tercih ettiği önemli bir bölge olarak biliniyordu. Tarsus'ta Abdullah Mencek Zaviyesi Vakfıyesi ve Beyce Şeyh Vakfıyesi ismiyle iki adet Türkistan vakfıyesi mevcuttu. Tarsus'taki Türkistan zaviyesinin Türkistan ve Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya gelecek Türklerin uğramaları için kurulmuş bir konak değerinde olduğu vakfıyeden anlaşılmaktaydı (Kunter, 1965: 35-50).

Mecdeddin Bey kaleme almış olduğu bir raporda muhaceretteki Türkistanlılara ilişkin faaliyetlere dair önemli tespitlerde bulunmuştur.⁷ Mecdeddin Bey'e göre Türkistanlılar fırsat buldukları ve uygun olan yerlerde müşterek cemiyetler kurmak suretiyle faaliyetlere girişmişler, matbuatın önemli bir ihtiyaca cevap verdiğini fark ederek maddi imkansızlıklara rağmen neşriyat çabalarına da başlamışlardı. TTGB'yi önemli bir girişim olarak gören Mecdeddin Bey, birliğin çalışmalarının muhaceretteki Türkistanlılar arasındaki önemini altını çizmişti (Başkaya, 2019: 224).

TTGB'nin faaliyetleri oldukça kısıtlı maddi imkansızlıklar içerisinde yürütülmek zorunda kalmıştır. TMB'nin kayıtlarına bakıldığında her yıl belirli miktarda kaynak TTGB'ye aktarılmaktaydı. Yaş Türkistan dergisinde birlik faaliyetleri konusunda maddi yetersizliklerin yaratmış olduğu olumsuzluklara yer verilmiş, Türkiye'deki yöneticilerden maddi ve manevi anlamda yeterince destek alınmadığı üzerinde durulmuştur. Birlik yöneticileri söz konusu soruna çözüm bulabilmek için ekinde birliğin bilançosunun da yer aldığı 28 Ağustos 1937 tarihli bir dilekçeyle Başbakan İsmet İnönü'ye müracaat etmişlerdir. Fakat teşkilata maddi destek sağlamak için yapılan bu hamleye herhangi bir cevap alamamışlardır (Andican, 2003: 394).

⁴ 1933'te Tarsus Şehitliğindeki Türkistan Şehitleri Abidesinin açılış töreninde "Kurtuluş savaşının ulu ölümlerini Türkistan gençliği saygılarla anar" yazılı çelenk bırakılmıştır.

⁵ Türkistanlıların Türkiye'ye yönelik maddi ve manevi katkıları için bkz. Abdulvahap Kara, "Türkistan Türklerinin Kurtuluş Savaşına Katkıları", Güney Türkistan, 2009. <https://guneyturkistan.wordpress.com/2009/10/10/turkistan-turklerinin-kurtulus-savasina-katkilari/> (Erişim Tarihi: 31.12.2022)

⁶ 1933 yılı itibarıyla TTGB'nin 60 üyesi bulunmaktaydı (Köseoğlu, 2020: 104).

⁷ Mecdeddin Delil'in 1940 tarihli raporuna ilişkin bir değerlendirme için Bkz. (Başkaya, 2019: 215-236).

Gerçekten de TTGB kuruluşundan itibaren tüm faaliyetlerini belirlemiş olduğu misyon ışığında milli ve manevi hassasiyetleri gözetererek gerçekleştirmiştir. Türkiye'ye gelen Türkistanlı muhacir gençler teşkilatın çabaları sonucu muhtelif okullara yerleşmişler ve eğitim süreçleri teşkilatın daimî alakası ile devam etmiştir. Esasen teşkilatın ayakta kalabilmesi ve faaliyetlerini büyük bir azimle sürdürebilmesinin temel sebebi de teşkilat çevresinde toplanan gençler idi. Teşkilatın çalışmaları Türkistanlı gençlerin ortaya koydukları gayret ve fedâkarlıkların bir ürünüydü. Bu gençler teşkilatın hâmilğinde Türkiye'de yetişerek bağımsız Türkistan mücadelesinin gelecekteki kadrolarını oluşturmuşlar, hizmetleriyle millî anlayışın gelişimine katkı sağlamışlardı.

10 Ekim 1930'da TTGB'nin kuruluşunun üçüncü yıldönümü vesilesiyle "Birlik" evinde bayram şenliği kutlandı. Dernek Başkanı Mecdeddin Delil, "Yeni Türkistan" dergisi editörü olan Osman Kocaoğlu, eski öğrencilerden Ahmed Nayım, Türkiye'de okuyan Türkistanlı kızlardan Roziya Hanım ve Mamura Hanımlar toplananlar önünde konuşma yaptı. Ahmed Nayım, Türkistan millî istiklali üzerine konuşarak milliyetçi gençlere övgüler getirdi (Jamolova, 2022: 291).

Teşkilatın 1932 yılındaki yıldönümü esnasında Atatürk ve İsmet İnönü tarafından tebrik mesajı gönderilmiştir (Köseoğlu, 2020: 104). TTGB her yıl yapmış olduğu kuruluş kutlamalarına TMB'nin cephedaş olduğu diğer Türk gruplarının temsilcileri, hükümet temsilcileri, TMB ile ilişkisi devam eden eski ittihatçılar ve yabancı misyon temsilcilerinin katıldığı görülmektedir. 23 Mart 1933 tarihinde yapılan Türkistan gecesine Halk Fırkası İstanbul Bölgesi Reisi, İstanbul Vali Yardımcısı, Kolordu temsilcisi, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa (Killigil), Ziya Paşa, Japon ve Danimarka sefaretinden temsilciler ile Rusya esiri milletlerin temsilcileri katılmışlardı (Andican, 2003: 311). Söz konusu geniş katılımlar TTGB'nin sadece bir gençlik teşkilatı değil aynı zamanda TMB hareketinin önemli bir bölümü olduğunu ve etkinliğinin giderek arttığını da göstermekteydi. Yaş Türkistan dergisinde yayınlanan "Türkistan Türk Gençleri Birliği'niñ Yıldönümü Bayramı" başlıklı yazıda İstanbul'daki Türkistan Türk Gençler Birliği'nin Sultanahmet'teki merkezi salonunda 8. yıl dönümü münasebetiyle bir araya geldikleri, bayramın İstiklâl Marşı ile açılmak suretiyle birliğin durumuna ilişkin bildirimler okunduğu belirtilerek siyasî durum icabı olarak İstanbul'da gerçekleşen bu bayrama Türkiye dışındaki Türkistanlıların katılmadıkları ifade ediliyordu (Yaş Türkistan, 1935: Sayı 71, 50).

TTGB Türkiye'de yaşanan hadiselerle de duyarsız kalmıyordu. Menemen'de meydana gelen ayaklanma sonucunda Yeni Türkistan'da "Çirkin Bir Hadise!" başlığıyla olay hakkında değerlendirmeler yer aldı. Ayaklanmada sorumlu kişilerin yargılanması neticesinde hak ettikleri cezayı almaları temenni ediliyordu. Yazıda, TTGB'nin Menemen hadisesi nedeniyle Mustafa Kemal Atatürk'e çektikleri telgrafta da yer verilmişti. Telgrafta genç Cumhuriyete karşı girişilen ihanet lanetlenmiş, irtica hareketi sonucunda şehit düşen Kubilay münasebetiyle kahraman Türk ordusuna en derin taziye ve teessürler bildirilmişti (Yeni Türkistan, 1931: Sayı 31, 13-14).

TMB'nin gizli bir teşkilat olması nedeniyle TTGB, kamuoyuna açık faaliyette bulunan bir yan kuruluş olarak ortaya çıkmıştı. Buna benzer bir mecburiyetin Azerbaycan Millî Hareketi dahilinde de ortaya çıktığı bilinmektedir. 1924 yılında Azerbaycan Millî Merkezini tesis eden Müsavatçılar, açık faaliyet gösterebilecek bir yapılanma olarak yine aynı yıl içerisinde Azerbaycan Gençler Birliği'ni tesis ettiler. Bu yapılanma da tıpkı TTGB gibi benzer amaçlara sahipti. Bunlar arasında gençleri teşkilatlandırmak, onların milli duygularını güçlendirmek ve muhtaç durumda olanlara yardım eli uzatmak gibi hususlar bulunmaktaydı (Andican, 2003: 311-312).

1928 yılı başlarında Azerbaycan Gençler Birliği ve Türkistan Türk Gençler Birliği yöneticileri çalışmalarında ortak bir platform tesis edebilmek amacıyla toplantı yapmışlar ve gizli bir işbirliği

protokolü imzalayarak bir federasyon oluşturmuşlardı. Federasyon protokolünde Azerbaycan ve Türkistan ülkelerinin gaye ve menfaatlerinin müşterek olduğu ve her iki ülkenin de Rus yönetimi altında zulüm gördüğü belirtiliyordu. Federasyonun belirli ilkeler dahilinde hareket edeceği karara bağlanmış oldu. Buna göre federasyon her iki ülkeyi ve gençleri alakadar edecek meselelerle uğraşacaktı. Fakat Azerbaycan ve Türkistan Gençler Birliği kendi iç işlerinde müstakil olup Federasyon iç işlere karışmayacaktı. Oluşum, her iki birliğin Türk Hükümetince tasdik edilmiş programı dahilinde işbirliğine dayalı olarak faaliyette bulunacaktı (Andican, 2003: 829-830).

1934 yılında Sovyetler Birliği, Cemiyet-i Akvam'a üye olarak kabul edildi. Bu olaydan az bir zaman sonra Türk Hükümetinin kararıyla Sovyet Hükümetinin aleyhinde yazılar bulunduran Yaş Türkistan Mecmuasının yurda sokulması yasaklandı. Sovyet Hükümeti muhaceretteki Türk liderler hususunda hassastı. Türk Hükümetinin böylesi bir yasaklama kararı Türk kamyonunun Türkistanlıların faaliyetlerine karşı bakışımı ve desteğini de olumsuz yönde etkilemişti. Bu kararın alınmasından sonra TTGB'nin yıldönümü törenlerine ve toplantılarına resmî katılımlar da azalmaya başlamıştı.

Savaş rüzgarlarının esmeye başladığı ve dünya dengelerinin hızla değiştiği bir ortamdan TTGB de etkilenmişti. 1938 yılında çıkarılan Dernekler Kanunu ile Türk dünyasındaki bölgelerin isimlerini taşıyan cemiyetlerin, bu isimlerini değiştirme zorunluluğu getirildi. Bu nedenle TTGB de ismini değiştirmek mecburiyetiyle karşı karşıya kaldı. Zaten son dönemlerde TMB ile TTGB arasındaki ilişkiler de pek iyi gitmiyordu. II. Dünya Savaşı döneminde Türk dış politikasının kalıplarına ve siyasetlerine uymayan yapısı nedeniyle TTGB ile Türk makamları arasındaki ilişkiler bozuldu. Neticede resmi makamların talebi üzerine 1940 yılının temmuz ayındaki kongrede alınan kararla "Türk Kültür Birliği" adıyla Türkiye'de önemli bir Türkçü dernek haline gelecek olan yeni bir organizasyon teşkil edildi. Böylece TTGB, Türk Kültür Birliği adını alarak çalışma sahasını daha da genişletmiş oldu.

Türk Kültür Birliği yalnız Türkistanlıları değil, Azerbaycan, Kırım, Kafkasya, İdil-Ural gibi memleketlerin insanlarını da içine alan bir şemsiye görevi görüyordu. 1942'de "Türk Amacı" ismiyle bir dergi neşretmeye başladı. Türk Kültür Birliği'nin de faaliyetleri çok uzun sürmedi, teşkilat II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin ağırlığı arttıkça Türk Hükümetinin baskısına maruz kaldı. Bir süre sonra Hükümet tarafından şekillendirilen Türkçülük-Turancılık davalarına paralel olarak Türk Kültür Birliği de kapatıldı. Kapatılan Türk Kültür Birliği'nin bütün mal varlığı Eminönü Halkevine devredildi.

II. Dünya Savaşı sırasında TTGB faaliyetlerinin durması üzerine 1949 yılında Ziyaeddin Babakurban ve Osman Kocaoğlu'nun çabalarıyla "Türkistan Öğrenciler Birliği" kuruldu. Ancak bu organizasyon da uzun süre işleyemedi. 1954 yılında İstanbul'da "Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği" kuruldu. Onun ilk başkanı Ahmed Naim idi. Dernek, Türkiye'deki muhacir Türkleri birleştirmek, dayanışmayı sağlamak, ulusal kültürü ve dili korumak için 1960'a kadar faaliyet gösterdi.

Sonuç

Türk dünyasının farklı coğrafyalarından Türkiye'ye yapılan göçler, muhaceretteki Türk topluluklarının zaman içerisinde teşkilatlanma faaliyetlerini de beraberinde getirdi. Bilhassa ülkelerinin bağımsızlığı yolunda çalışan muhacir Türk liderler, Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında, hariçte Türkistan mücadelesinin temsilcileri misyonunu üstlendiler. Bu bakımdan hariçte verilecek mücadele Türk dünyasının kaderi açısından çok belirleyici oldu.

Türkistanlıların ülkelerinin Bolşevik işgaline karşı örgütlü bir siyasi mücadelesinin ilk işaretleri 1925'te İstanbul'da görüldü. Uzun ve maceralı beş yılın ardından eski Başkurt özerklik lideri Zeki Velidi Togan, eski Türkistan özerklik lideri Mustafa Çokayoğlu, Buhara Halk Cumhuriyeti'nin eski Cumhurbaşkanı Osman Hoca ve diğer bazı Türkistanlılar, İstanbul'da bir toplantıda Türkistan'ın bağımsızlığı için siyasi mücadeleyi örgütlenme konusunda anlaştılar. Bu toplantıda Türk liderler, uluslararası kamuoyunu Türkistan'da olup bitenler hakkında bilgilendiren kapsamlı bir göçmen programı başlatmaya karar verdiler. Bu toplantının iki önemli sonucu vardı. Bunlardan ilki Yeni Türkistan ve Yaş Türkistan ismiyle iki önemli süreli yayının hayata geçirilmesiydi. İkinci sonuç ise Türkiye'ye ve diğer ülkelere göç eden Türkistanlıların örgütlenmesiydi. Bu amaçla hayata geçen oluşumların ilk örneği Eylül 1927'de Türkistan Türk Gençler Birliği (TTGB) adıyla Türkiye'de kuruldu.

TMB çatısı altında faaliyet gösteren TTGB muhaceretteki Türklerin faaliyetleri noktasında önemli bir misyon üstlendi. Birlik hareketi hem Doğu Türkistan hem de Batı Türkistan'dan münevverleri etrafında toplamıştı. Bir diğer ifadeyle muhacirler arasında toplumsal hareketin gelişiminin canlı bir örneğiydi. TTGB, Türkiye Türkleri ve Türkistan Türklerinin milli bilinçlerinin gelişmesine ve bağımsızlık fikri etrafında daha güçlü kenetlenmelerine etki etmişti.

Muhaceretteki Türklerle ilgili çalışmaların önemli ölçüde sınırlandırıldığı 1930'lar Türkiye'sinde bu düzeydeki bir çalışma ciddi bir boşluğu doldurmuştu. O yıllarda muhaceretteki Türkler tarafından kurulan ve faaliyetlerini kesintisiz olarak sürdürebilen tek teşkilat TTGB idi. Bu nedenle Sovyet yönetimini de ciddi bir şekilde rahatsız etmişti. Diğer taraftan birliğin faaliyetleri sadece ilgili çevreler tarafından değil, devlet tarafından da dikkatli şekilde takip edilmekteydi. TTGB'nin çabaları Türkiye'de bağımsız bir Türkistan için komünist olmayan genç milli kadroların yetişmesinde bir başlangıç oldu. Birliğin göçmen siyasi mücadelesinin programına yaptığı temel hizmet buydu.

TTGB, Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve ondan sonraki dönemde de her zaman desteklendi. Onlara özgür basın imkanları oluşturmak, bilimsel merkezler açmak ve istedikleri herhangi bir alanda çalışma fırsatları mümkün olduğu kadar yaratıldı. Türkiye Cumhuriyeti'nin himayesi sayesinde TTGB'nin çok sayıda göçmen Türkistanlının yaşam biçimlerini yeniden inşa ettiği ve Türkiye'nin ilim hayatının gelişimine değerli bir katkı sağladığı çok açıktı.

TTGB ve devamı sayılan "Türk Kültür Birliği", "Türkistan Öğrenciler Birliği", "Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği" muhaceretteki Türkistanlıların sadece sesi olmakla kalmamış, Türkistan mücadelesinin kamuoyunda duyurulması noktasında da önemli hizmetler vermiştir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kuruluşla finansal ilişkisi bulunmadığını ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ekler

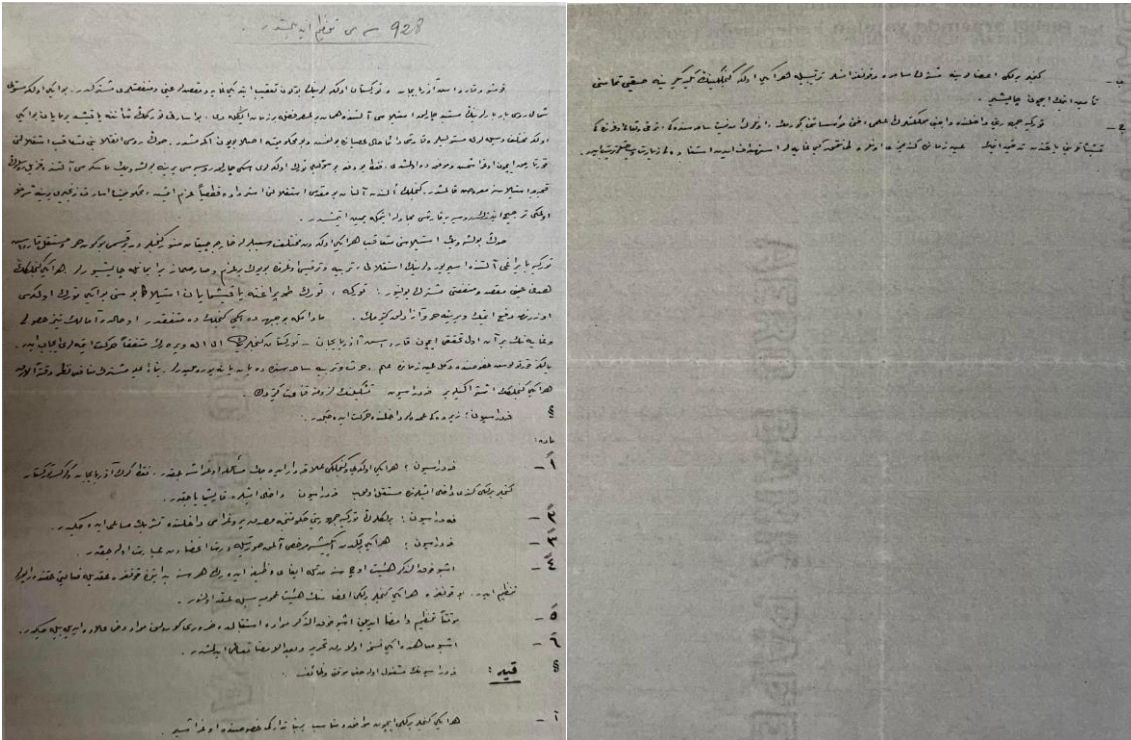
Ek 1, TTGB tarafından 18 Ağustos 1933 tarihinde hazırlanan deniz gezintisinden bir hatıra (Baysun, 1945: 194).

Ek 2, Türk Kültür Birliği'nin 7 Temmuz 1940 tarihinde kongre sonrası çekilmiş bir fotoğrafı. Soldan birinci Meceddin Delil, dördüncü Zeki Velidi Togan ve yanında Ahmetcan Okay (Baysun, 1945: 196).

Ek 3, İstanbul'da Maksim salonunda 20 Nisan 1940 tarihinde yapılan Türkistan Gecesinde milli oyun havaları çalan bir grup (Baysun, 1945: 195).

Ek 4, TTGB ile Azerbaycan Gençler Birliği arasında yapılan Federasyon Protokolü (Andican, 2003: 827-828).

Kaynakça

- 28 Eylül münasebetiyle Osman Bey tarafından irad edilen nutuk. (Eylül-Ekim 1928). *Yeni Türkistan*, Sayı 14-15, 9-12.
- Andican, A. A. (2003). *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. (1. Baskı). Emre Yayınları.
- Başkaya, M. (2019). Arşiv Belgelerine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Doğu Türkistan'ın Genel Durumu ve Türkiye ile Kültürel Münasebetler. *Bilig*, 89, 215-236.
- Baysun, A. R. (1945). *Türkistan Millî Hareketleri*. (1. Baskı). Zaman Kitapevi.
- Bennigsen, A. ve C. Quelquejay, Lemercier (1994). *Step'de Ezan Sesleri*. (2. Baskı). (Uzel, N. Çev.). İrfan Yayınevi.
- Can, S. (Aralık 1933). Şehidlerimiz abide ve matem merasimi. *Yaş Türkistan*, Sayı 49, 22-25.
- Hayit, B. (1987). 20. Yüzyılda Türkistan'ın Millî ve Sovyet Devletlerinin Karakterleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 51, 129-141.
- İfade. (Haziran 1927). *Yeni Türkistan*, Sayı: 1, 1.
- Jamolova, D. (2022). *Buhara gençlerinin Türkiye'deki toplumlari*. S. Nurdan, M. Özler (Haz.), *XVIII. Türk Tarih kongresi-Kongreye sunulan bildiriler*, X. Cilt, (1. Baskı, s. 281-294). İçinde. Kuban Matbaacılık Yayıncılık.
- Kara, A. (2009). Türkistan Türklerinin Kurtuluş savaşına katkıları. Güney Türkistan, <https://guneyturkistan.wordpress.com/2009/10/10/turkistan-turklerinin-kurtulus-savasina-katkilari/> adresinden 31.12.2022 tarihinde alınmıştır.
- Karasar, H. A. (2016). The Early Turkestani Emigré Struggle and Turkestanism: Nation - Imagining in Emigration: 1925-1940. *Bilig*, 76, 179-204.
- Köseoğlu, T. (2020). *Sovyetler'in Türkistan'ı Dönüştürme Politikasına Muhalefet: Yaş Türkistan Dergisi (1929-1939)*. (1. Baskı). TTK. Yayınları.
- Kunter, H. B. (1965). Tarsustaki Türkistan Zaviyelerinin Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 6, 31-50.
- Rahman, F. (1983). Rusya'daki Türkler'e Karşı Sovyet Politikasının Gelişimi (1917-1965). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 23, 139-166.
- Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*. Cilt I. Batı ve Kuzey Türkistan. (2. Baskı). Enderun Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1999). *Hâtıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Millî Varlık ve Kültür Mücadeleleri*. (1. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkistan Türk gençler birliği (VI. yıl dönümü münasebetiyle). (Ağustos 1933). *Yaş Türkistan*, Sayı 45, 6-8.
- Türkistan Türk gençler birliği'nin üçüncü sene-i devriyesi. (Kasım 1930). *Yeni Türkistan*, Sayı 29, 20-22.
- Türkistan Türk gençleri birliği'nin yıldönümü bayramı. (Ekim 1935). *Yaş Türkistan*, Sayı 71, 50.
- Türkistan Türk gençleri birliği neşriyatı. (Eylül 1936). *Yaş Türkistan*, Sayı 82, Dış Kapak.
- Türkistan Türk gençleri birliği neşriyatı. (Mart 1937). *Yaş Türkistan*, Sayı 88, Dış Kapak.
- Türkistan Türk gençleri birliği. (Ekim-Kasım 1927). *Yeni Türkistan*, Sayı 5-6, 48-49.
- Türkiye haberleri. (Ocak 1931). *Yeni Türkistan*, Sayı 31, 13-14.
- Yalçınkaya, A. (1997). *Sömürgecilik-Panislamizm Işığında Türkistan (1856'dan Günümüze)*. (1. Baskı). Timaş Yayınları.
- Yeni Türkistan ve Ruslar, Başmakale (2005). *Türkistan'ın bağımsızlığına hizmet eden "Yeni Türkistan"dan seçilmiş makaleler (1927-1931)*. (1. Baskı). Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı.